

ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΙ ΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ

Ἐπὶ τινῶν ἐκ τῶν ὁπαδῶν τῆς διαλεκτικῆς λεγομένης θεολογίας ἀνε-
νεώθη ἐπ' ἑσχάτων μία παλαιότερα κατὰ τῶν πατέρων καθόλου τῆς ἀρ-
χαίας Ἐκκλησίας μομφή¹, καθ' ἣν οὗτοι διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελεσθεί-
σης συναναμίξεως καὶ ἑναρμονίσεως τῆς θύραθεν καὶ ἔξωθεν σοφίας, τοῦ
Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, συνεσκότισαν καὶ ἐνόθευσαν τὴν χρι-
στιανικὴν ἀλήθειαν. Ἡ σύνθεσις λοιπὸν αὕτη, ἣτις δικαίως γεραίρεται
παρ' ἡμῶν ὡς ἐν τῶν λαμπροτέρων ἐπιτευγμάτων τῆς ἀρχαίας θεολογίας,
διαβάλλεται ὑπὸ τῶν θεολόγων τούτων ὡς ὀλεθρία καὶ νοθεία τοῦ χριστι-
ανικοῦ πνεύματος. Ἡ μομφή δὲ αὕτη ἔχει ὡς κυριωτέρους στόχους ἰδίως
τοὺς τρεῖς μεγάλους Ἱεράρχας, Βασιλείον τὸν μέγαν, Γρηγόριον τὸν Θεο-
λόγον καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, οὓς ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἰδιαίτερος
γεραίρει ὡς φωστῆρας τῆς τρισηλίου θεότητος καὶ τῆς Οἰκουμένης διδα-
σκάλους, προβάλλουσα ἡμῖν ὡς ἐκλάμπρους τύπους οὐ μόνον ὑψίστης λο-
γιότητος καὶ εὐγλωττοῦ σοφίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ παντὸς βαθείας ἔτι εὐσεβείας
καὶ καθαρωτάτης ὀρθοδόξου πίστεως. Ἦσαν δὲ ἀκριβῶς οἱ Ἱεράρχαι οὗ-
τοι, οἱ ὡς νέοι Πλάτωνες καὶ Δημοσθένεις τοῦ Χριστιανισμοῦ γεραιρόμε-
νοι, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἐνθέρων ἐραστῶν καὶ ἐκ τῶν βαθέων γνωστῶν τῶν
πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων
ἐκείνων, οἵτινες ἐχρησιμοποίησαν ὅλας τὰς ἐμπνεύσεις καὶ πάντα τὰ καλλι-
στεύματα τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀρμονικῆς συνδέσεως τῶν δύο
ὑψίστων διαθηκῶν τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ χριστιανισμοῦ δηλ. καὶ τοῦ ἑλλη-
νικοῦ πολιτισμοῦ, καλλιτεχνήσαντες οὕτω τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ῥήματα εἰς
ἀκλόνητον ὕψος καὶ οὐράνιον κάλλος.

Οἱ τῆς Ἐκκλησίας πατέρες, προβαίνοντες εἰς τὸν συγκερασμὸν τῶν
δύο τούτων ὑψίστων ἀξιῶν τῆς ἀρχαιότητος, διεπνέοντο ὑπὸ τῆς βαθείας
πίστεως, ὅτι καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις, ταῖς ἐξωβιβλικαῖς θρησκείαις καὶ κύκλοις
τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπαντῶσι σπέρματά τινα τῆς ἀληθείας, συλλήψεις καὶ ἐμ-
πνεύσεις ὑψηλαὶ ἐφαπτόμεναι ἐν τισι σημείοις τῶν σκέψεων καὶ ἠθικῶν
ἀξιώσεων τοῦ Εὐαγγελίου². Κατ' ἐξοχὴν διέβλεπον σπέρματα ἀληθείας ἐν

1. Ἐχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐνταῦθα εἰδικώτερον τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Joh. Witte διατυπωμένην κατὰ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας μομφὴν ἐν τῇ συγγραφῇ του ὑπὸ τὸν τίτλον Die Christus—Botschaft und die Religionen (Göttingen, 1936), σελ. 36 ἐξ., 45 ἐξ.

2. Μαρτυρίας περὶ τούτων ὄρα ἐπὶ π.δ. παρ' Ἰουστίνῳ, 2 Ἀπολ. 8. 10. 11. 13. —1 Ἀπολ. 46.59.—Μινουκίῳ Φήλικι Octavius 19—28.—Λακταντίῳ De vita beata

τῇ φιλοσοφίᾳ, ἣς τὸ θαυμάσιον ἐξημερωτικὸν ἔργον ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου καθόλου κόσμου ἐξελήφθη οὐχὶ ὡς ξένον τι τῆς θείας διατάξεως καὶ οἰκονομίας, ἣτις ἐξεπαίδευσεν καὶ προπαρεσκεύασεν εἰς Χριστὸν τὴν ἀνθρωπότητα ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Π.Δ. περιεχομένης ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ περιεχομένης θείας ἀληθείας. Ἡ φιλοσοφία ἐξελήφθη ὡς παρὰλληλός τις πρὸς τὴν ἐν τῇ Π.Δ. γενομένην ἀποκάλυψιν καὶ ὡς τις δευτέρα καὶ εἰδικὴ διὰ τὸν ἔθνητικὸν κόσμον διαθήκη¹, ἐν ἣ οὐκ ὀλίγα περιέχονται τῆς ἀληθείας σπέρματα, ἅτινα ἐπανέρχονται, ὅπως καὶ ἡ τῆς Π.Δ. ἀποκάλυψις, εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ προαιωνίου Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἦδη πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεώς του καὶ τῆς ἐπὶ γῆς ἐπιφανείας ἐπενήργει ὡς ἄσαρκος Λόγος ἐν τῇ προχριστιανικῇ ἀνθρωπότητι. Τοῦτου ἕνεκεν καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ γῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ ὑπῆρξαν σπέρματα ἀληθείας παρ' Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάροις, πάντες δὲ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες καὶ φιλοσοφίσαντες ἐξ αὐτῶν ἦσαν χριστιανοὶ μετὰ τῆς ἐξῆς μόνον διαφορᾶς, ὅτι ἐνῶ οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες, ὡς τὸν ὅλον Λόγον κατέχοντες, ἔχουσι τὴν πλήρη ἀλήθειαν, οἱ θύραθεν συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι τοῦναντίον ὡς κατὰ μέρος μόνον μετασχόντες τοῦ Λόγου, ἐγνώριον μερικῶς καὶ σπερματικῶς μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ ἄνευ ἀντιφάσεων πρὸς ἀλλήλους².

Τὴν τοιαύτην ὁμῶς περὶ τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ κόσμου κρίσιν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀμφισβητοῦσιν οἱ ὡς ἀνωτέρω θεολόγοι ἀποκηρύττοντες ταύτην ὡς διαστρεβλωτικὴν δῆθεν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ γραμματος τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ Εὐαγγέλιον, λέγει ὁ Joh. Witte, εἰς οὐδὲν ἐξαιρέσει τῆς Π.Δ. ἐξωχριστιανικὸν κατασκευάσμα ἀναγνώριζει ἀλήθειαν, ἔστω καὶ σχετικὴν. Αἱ θρησκείαι τῶν ἔθνῶν ἐν τε ταῖς θρησκευτικαῖς καὶ ἠθικαῖς αὐτῶν διδασκαλαῖς εἶναι μόνον πλάναι τοῦ χρεωκοπήσαντος Ἀδάμ, διεστραμμένα ἀπόπειραι τοῦ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας διαφθαρέντος ἀνθρώπου. Μετὰ τὴν ἁμαρτίαν κατεῖχον οἱ ἄνθρωποι ἀντὶ τῆς ἀληθείας μόνον τὸ ψευ-

7,7. — Ἀύγουστίνω, De Vera Relig. 4,7. Πρῶτον καὶ τὸν ἐν Apologet- 17 τοῦ Τερτυλλιανοῦ χαρακτηρισμὸν παρ' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ὡς φύσει χριστιανικῆς. Πλείονα περὶ τοῦτου δύναται νὰ εὑρῇ ὁ βουλόμενος ἐν τοῖς οἰκείοις κεφαλαίοις τῶν συγγραμμάτων Δ. Μ. Π. Α. Λ. Α. Ν. Ο. Πατρολογία (Ἀθήναι, 1930), Κ. Λ. Ο. Γ. Θ. Ε. Τ. Ο. Φιλοσοφία τῶν πατέρων καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος, μέρος Α' (Ἀθήναι, 1930), Β. Ἀ. Ν. Τ. Ο. Ν. Ι. Α. Δ. Ο. Ἐγχειρίδιον ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τόμος Β' (Κωνσταντινούπολις, 1929).

1. Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. 6,8. 1, 5. — Πρωτρεπτ. 15.

2. Αὕτη εἶναι ἡ παρὰ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου διατυπωθεῖσα τὸ πρῶτον περιβόητος περὶ σπερματικοῦ λόγου θεωρία, ἣτις ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐν διακρίσει πρὸς τὴν ὑπερφυσικὴν φυσικῆς λεγομένης ἀποκαλύψεως παραμένει ἀναφαίρετον κτῆμα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Νοθεῦμεν δὲ ὑπὸ φυσικὴν ἀποκάλυψιν τὴν ἐν τοῖς ἔργοις τῆς δημιουργίας καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει φανέρωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

δος καὶ τὸ ψεῦδος ἐθεώρουν ὡς ἀλήθειαν. Ἀπομακρυνθέντες τοῦ Θεοῦ ἕξων ἄνευ Θεοῦ, ἦσαν ζῶντες νεκροί. Ὅ,τι δὲ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη περὶ τοῦ Θεοῦ εἶχε παραμείνει, ἦτο μόνον ἡ γενικὴ συναίσθησις, ὅτι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τίνος ἀνωτέρου ὄντος καὶ ὅτι εἶναι ὑπόχρεοι εἰς τίνα, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον γνῶσιν παρὰ τίνος ἐδημιουργήθησαν καὶ εἰς τίνα ἦσαν ὑπόχρεοι. Ἐκ τῆς αὐστηρᾶς αὐτῆς περὶ τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ καθόλου κρίσεως δὲν ἐξαιροῦνται, ὡς εὐνόητον, οὐδὲ αὐταὶ ἔτι αἱ ὑψηλαὶ ἐμπνεύσεις τῆς φιλοσοφίας οὐδὲ αὐταὶ αἱ τὸν θαυμασμόν ἡμῶν προκαλοῦσαι ἀρεταὶ καὶ εὐγενεῖς πράξεις ἐπιλέκτων τινῶν πνευμάτων τῆς ἀρχαιότητος. Βεβαίως ὑπῆρξαν μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν ἐκλεκτὰ τίνα πνεύματα, λέγουσιν, οἱ φιλόσοφοι, οἵτινες κατεδίκασον τὴν πολ-λότητα τῶν θεῶν καὶ ἐκήρυττον τὴν μονοθεΐαν. Ἄλλὰ καὶ ὁ εἰς οὗτος Θεὸς τῶν φιλοσόφων, ὃν ἄλλοι ἄλλως ὠρίζον, δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν φαντασιοκότῃ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἄνευ ἀξίας, ὡς καὶ οἱ πολλοὶ Θεοὶ τοῦ πλήθους. Ὡσαύτως ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἠθικοῦ βίου ἐφθασαν βεβαίως οἱ φιλόσοφοι εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπόχρεος καὶ δεσμευμένος εἰς ὑψηλότερόν τινα νόμον, ὅστις παρίσταται ὡς ἔκφρασις ὑψηλοτέρας τινὸς βουλήσεως. Ἄλλ' οὐχὶ πέραν τούτου. Ὅρισαντες δὲ ὡς θέλημα τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν Θεῶν ἄλλοι ἄλλο ἰδεῶδες, ἐζήτησαν εἶτα δι' ἔργων νόμου νὰ ἐκανοποιήσωσι τὴν πρὸς τὸν δημιουργὸν ὑποχρέωσίν των. Καὶ οὕτω κατήντησαν εἰς τὴν διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτοδικαίωσιν. Καὶ ὅπου τις διε-γίνωσκεν τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἀρετῶν, κατέφευγεν εἰς ἐξιλεωτικὰ θυ-σίαις, εἰς μυστήρια καὶ τελετάς. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐν τῷ ἐξωχριστιανικῷ κόσμῳ θεωροῦνται πλάναι καὶ ψεῦδος, αἱ ἀρεταὶ τοῦ ὡς κακία ἢ ὡς τι οὐ μόνον ἄνευ ἀξίας ἀλλὰ καὶ βδελυκτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ λόγῳ τῆς ἁμαρτίας εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ὁ οὗτος τοῦ Θεοῦ, ὅστις διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἔλαβε περὶ αὐτοῦ πρόνοιαν, οὐδὲ προπαρσκευάσεν αὐτὸν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ μέλλοντος Λυτρωτοῦ, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτὸν νὰ πορευθῆται τὰς πεπλανη-μένας αὐτοῦ ὁδοῦς. Μία μόνον δυνατότης, ἰσχυρίζεται ὁ Witte, ὑφίστατο διὰ τὸν ἐθνικὸν κόσμον νὰ φθάσῃ εἰς σχετικὴν τινὰ ἀλήθειαν καὶ θεογνω-σίαν, ἢ ἐκ τῆς φυσικῆς λεγομένης ἀποκαλύψεως δυνατότης, καθ' ἣν ὁ ἄν-θρωπος ἠδύνατο ἐξ ἑαυτοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει των ἔργων τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἐν ἡμῖν συνειδήσεως, νὰ φθάσῃ εἰς γνῶσιν τίνα περὶ τοῦ ὅτι ὑπάρχει Θεός τις καὶ ὅτι τὸ θέλημά του εἶναι δεσμευτικὸν διὰ πάντα. Ἄλλ' ἡ θεωρητικὴ μόνον αὕτη δυνατότης δὲν κατέστη καὶ πραγμα-τικότης λόγῳ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας, ἥτις ἀπέσβεσε παντελῶς ἐν τῷ πεσόντι ἀνθρώπῳ πᾶσαν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀκτῖνα φωτὸς καὶ ἀπενέκρωσε πᾶσαν ἠθικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα.

Κατὰ τὴν κρίσιν λοιπὸν τῶν θεολόγων τούτων ἡ Κ. Δ., μὴ ἀναγνωρί-ζουσα σπέρματα θερησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀληθείας παρὰ τῷ ἐξωχριστια-νικῷ κόσμῳ, ἀποκλείει καὶ τὴν θεωρίαν τῶν ἐκκλησ. πατέρων περὶ προπα-

ρασκευῆς τινος αὐτοῦ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ μέλλοντος Λυτρωτοῦ. Οἱ τῆς Ἐκκλησίας λοιπὸν πατέρες εὐρίσκονται ἐν ἀδίκῳ τὰ ἐνάντια ἰσχυριζόμενοι.

Ἴδου λοιπὸν τὸ πρόβλημα, ἐφ' οὗ ζητεῖται ἀπάντησις τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Βεβαίως θὰ ἀνέμενέ τις δικαιότεραν τινὰ κρίσιν καὶ ἀναγνωρίσιν τῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπιτευχθέντων καλλιστευμάτων καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ διαμορφωθείσων ἀξιῶν καὶ ἐν ἄλλοις μὲν ἐδάφοις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἔτι. Βεβαίως θὰ ἔπρεπέ τις ἐν τῇ κρίσει τῶν τοιούτων ἀξιῶν νὰ μὴ λησμονῇ τὴν τοῦ Ἰακώβου συμβουλὴν 1. 16· «Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί· πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων». Ἄλλὰ δὲν εἶναι οὔτε ὁ καιρὸς οὔτε ἡ θέσις ἐνταῦθα νὰ εἰσέλθωμεν οὔτε εἰς τὰς θαναμαστὰς ἀξίας, ἃς ἐδημιούργησεν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ φιλοσοφία οὔτε εἰς τὰς ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας, ἃς προσέφερον καὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ προσφέρωσι οὗτοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Χριστιανισμὸν. Θὰ περιορισθῶμεν ὅθεν ἐνταῦθα νὰ ἀντικρῦσωμεν τὸ πρόβλημα μόνον ἐκ τῆς καινοδιαθηκικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς καὶ νὰ καταδείξωμεν, ὅτι ἡ Κ. Δ. οὐ μόνον ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξιν σπερμάτων ἀληθείας παρὰ τῷ ἐξωχριστιανικῷ κόσμῳ, ἀλλ' ἀκόμη προϋποθέτει καὶ τὴν ἐν τινι μέτρῳ δι' αὐτῶν προπαρασκευὴν αὐτοῦ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ μέλλοντος λυτρωτοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἡ μὲν περὶ προπαρασκευῆς τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ἰδέα ὑπαγορεύεται σαφῶς ἐξ ὧσων ἐν τῇ Κ. Δ. λέγονται γενικῶς περὶ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ σωτηρίας, ἡ δὲ ἐν αὐτῷ ὑπαρξίς σπερμάτων ἀληθείας μαρτυρεῖται ἐξ ὧσων ἐν αὐτῇ λέγονται εἴτε περὶ τῆς φυσικῆς λεγομένης ἀποκαλύψεως, εἴτε περὶ τῆς πρὸ τῆς ἐπὶ γῆς ἐπιφανείας ἐπετεργείας ἐπὶ τοῦ κόσμου τοῦ ἀσάρκου Λόγου.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ὑπαιτισσομένων μαρτυριῶν τῆς Κ. Δ.

Περὶ εἰδικῆς τινος προπαρασκευῆς τῶν ἐθνῶν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μέλλοντος Λυτρωτοῦ δὲν γίνεται βεβαίως ρητὴ μνεῖα ἐν τῇ Κ. Δ. ἀλλὰ προϋποτίθεται αὕτη σαφῶς ἐν τοῖς χωρίοις ἐκείνοις αὐτῆς, ἐν οἷς γίνεται λόγος εἴτε περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε περὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν σχέσεως τῶν ἐθνικῶν.

Περὶ Θεοῦ διδάσκεται, ὅτι δὲν εἶναι μόνον ποιητῆς τῶν πάντων ¹, ἀλλὰ καὶ ὁ συντηρητῆς ἔτι αὐτῶν, ὁ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ προνοίας διοικῶν τὰ πάντα καὶ εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ἐντεθέντος αὐτοῖς σκοποῦ χειραγωγῶν. «Ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα» λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦ-

1. Πραξ. 14,15 «ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς». Περβλ. 7,50, —17,24.—Ματθ. 11,28 καὶ ἄλλ.

λος ¹. Ἡ πρόνοια δὲ αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐπεκτείνεται καὶ μέχρι τῶν πετεινῶν ἔτι τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κρῖνων τοῦ ἀγροῦ ². Ἐὰν λοιπὸν κατὰ ταῦτα ὁ ὅλος κόσμος εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐὰν ὁ Θεὸς ἐνδιαφερόηται καὶ διὰ τὰ ἐλαχιστότερα ἔτι τῶν πραγμάτων αὐτοῦ, τῶν χόρτων τοῦ ἀγροῦ καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, πῶς δὲν θὰ ἦτο βλάσφημος ἢ σκέψις, ἢ θέτουσα τὸν ἐθνικὸν κόσμον ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπομακρύνουσα αὐτὸν τῆς θείας προνοίας καὶ διοικήσεως; Ἡ σκέψις αὕτη θ' ἀντεφέρετο ἐπίσης δέξεως πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν τόσον ὡς καθαρωτάτου πνεύματος ³, ὅπερ ὡς τοιοῦτον εἶναι πανταχοῦ παρὸν καὶ τὰ πάντα πληροῦν ⁴, ὅσον καὶ ὡς στοργικοῦ πατρὸς ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων ⁵, ἵσταμένου ὑπεράνω παντὸς τοπικοῦ καὶ ἐθνικοῦ φραγμοῦ. «Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; οὐχὶ καὶ ἐθνῶν;» Ἐρωτᾷ ὁ Παῦλος. «Ναὶ καὶ ἐθνῶν» ἀπαντᾷ ὁ αὐτός, ἐπιλέγων «Εἴπερ εἷς ὁ Θεός» ⁶. Καὶ ἀλλαχοῦ «Οὐ γὰρ ἔστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου» ⁷ ὁ γὰρ αὐτὸς κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὸν» ⁸. Ἄλλ' ἄς μὴ ἀντιτάξῃ τις τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ Θεὸς λόγῳ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν παρακοῆς τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου δὲν ἔδειξε πρὸς αὐτὸν ἐνδιαφέρον, διότι α') τὸ αὐτὸ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους, ὅπερ δὲν ὑπέκειτο ὀλιγώτερον τῶν ἐθνικῶν εἰς τὴν ἁμαρτίαν ⁹, ἀλλ' ἐξελέγη ἐν τούτοις ὡς ὄργανον τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, δωρηθείσης εἰς αὐτὸ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Π. Δ., τοῦ Νόμου καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ¹⁰. β') δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται περαιτέρω καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἄνθρωπος. Ὁ Θεὸς τιμωρεῖ βεβαίως διὰ τὰς ἁμαρτίας τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐγκαταλείπει αὐτὸν παντελῶς. Ἡ παρουσία τῆς τιμωροῦ θείας χειρὸς ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν μαρτυρεῖ ἀκριβῶς τὸ πατρικὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τούτων ἐνδιαφέρον, διότι «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» ¹¹. Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν εἰς ἡμᾶς ἄλλως τε, ὅτι τὸ πατρικὸν του ἐνδιαφέρον στρέφεται περισσότερον πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα ἢ ὅσον πρὸς τὰ μὴ τοιαῦτα ¹². Τρανωτάτη δὲ ἐκδήλωσις τοῦ

1. Ρωμ. 11,36. 2. Λουκ. 12,6 ἔξ. Ματθ. 6,26 ἔξ.

3. Ἰωαν. 4,24 «πνεῦμα ὁ Θεός...»

4. Πράξ. 17,28 «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν...καὶ ἀσμέν».

5. Ἐπιθ. Ματθ. 5,16. 45. 48,6. 1,4.6 8,9 καὶ ἄλλ. 6. Ρωμ. 3,29.

7. Αὐτόθι 40,12. Πρβλ. καὶ Πράξ. 10,34 ἔξ., 15,9. «Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι» λέγει ὁ Πέτρος, «ὅτι οὐκ ἔστιν προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ ἐν παντὶ ἔθνεσιν φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν».

8. Πρβλ. Ρωμ. 3,9 «Προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνας [πρβλ. 1,18—2,29] πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι καθὼς γέγραπται κτλ». Πρβλ. καὶ 3,19—20.

9. Ρωμ. 9,4 ἔξ., 2,17—20,3,2.

10. Α' Τιμ. 2,4. 11. Ματθ. 9,12 «οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες». Πρβλ. καὶ τὰς παραβολὰς περὶ τοῦ ἀπολωλότου προβάτου, καὶ τῆς ἀπολεσθείσης δραχμῆς καὶ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ. Λουκ. 15,4—32.

πατρικοῦ τούτου θείου ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τοῦ ἁμαρτωλοῦ εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ θεῖα ἀγαθὰ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἡλίου ἀπονέμονται εἰς πάντας ἀδιακρίτως, δικαίους καὶ ἀδίκους, ὡς διδάσκει ὁ Κύριος ¹, ἐπαναλαμβάνει δὲ δι' ἄλλων λέξεων καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς τῆς Λυκαονίας λέγων ὅτι ὁ Θεὸς «ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς εἶασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καίτοι γε οὐκ ἁμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν» ².

Ἐρωτᾶται ἤδη εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ διανοηθῆ τις, ὅτι ὁ τοιαύτην καὶ τοσαύτην μέριμναν διὰ τὴν σωματικὴν καὶ ὕλικὴν εὐημερίαν τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἔθνικῶν ἐπιδεικνύων Θεὸς ἠδιαφόρησε παντελῶς διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν πρόοδον; Πῶς δὲν εἶναι βλάσφημος ἢ σκέψις, ὅτι θέλων τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ οὐδεμίαν ἔλαβε περὶ αὐτοῦ μέριμναν, ὀδηγοῦσαν αὐτὸν εἰς ἀλλαγὴν τῶν ἐσωτερικῶν του φρονημάτων, ἤτοι εἰς μετάνοιαν; ὅτι ὁ τοσαύτην μέριμναν περὶ τῶν σωματικῶν ἐπιδεικνύων ἔχει ἀδιαφορήσῃ περὶ τῆς τύχης τοῦ βελτιονοῦ καὶ πολυτιμοτάτου ἐν ἡμῖν, τῆς θεοειδοῦς δηλ. καὶ ἀθανάτου ἡμῶν ψυχῆς; Δὲν εἶπεν ὁ Κύριος αὐτός, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ τι ἐν ἡμῖν ἀνεκτίμητον καὶ ἀναντικατάστατον ἀγαθόν, οὐ ἢ ἀξία δὲν ἰσοφαρίζει πρὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτῆν τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου; «Τὶ γὰρ ὠφελήσεται ἄνθρωπος» λέγει «ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσῃ ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» ³. Καὶ ὅτι μὲν τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο τῆς ψυχῆς προέρχεται ἐκ τῆς θείας αὐτῆς καταγωγῆς, εὐνόητον, μαρτυρεῖται δὲ ρητῶς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου, ὅστις, ἀποκαλῶν τὸν ἄνθρωπον «γένος τοῦ Θεοῦ» ⁴, ἔχει πρὸ ἀφθαλμῶν ἄνευ ἀμφιβολίας τὴν παλαιοδιαθηκικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ⁵, ὅτι δὲ περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς θεοειδοῦς ψυχῆς ἠδιαφόρησεν ὁ Θεὸς εἶναι παντελῶς ἀκατανόητον καὶ βλάσφημον.

Τὸ ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ συναγόμενον τοῦτο ὡς πρὸς τὸν ἔθνικὸν κόσμον συμπέρασμα ἐνισχύεται ἔτι μᾶλλον καὶ ἐξ ὅσων ἐν τῇ Κ. Δ. λέγονται περὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας γενικῶς καὶ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν σχέσεως καὶ στάσεως τῶν ἔθνικῶν ἰδιαιτέρως. Οὕτω, ἡ σωτηρία ἀφ' ἑνὸς μὲν παρίσταται ὡς παγκόσμιόν τι καὶ καθολικὸν ἀγαθόν, ὅπερ εἶναι προωρισμένον οὐχὶ δι' ἓν μόνον ἔθνος ἢ μίαν μόνον φυλὴν, ἀλλὰ δι' ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, ἀδιακρίτως

1. Ματθ. 5,45.

2. Πράξ. 14,16 ἐξ.

3. Ματθ. 16,26.

4. Πράξ. 17,28.

5. Γεν. Ι, 26 ἐξ. 2,7.

φυλῆς καὶ γλώσσης, δι' ὀλόκληρον τὴν κτίσιν ἔτι ¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὡς τι ἀπ' αἰώνων μὲν προσχεδιασθέν ², ἐπ' ἑσχάτων δὲ τῶν χρόνων ἐπιτελεσθέν, μετὰ τὴν παρέλευσιν δηλαδὴ τῆς ὠρισμένης ἐκεῖνης προθεσμίας, ἣν ὁ Θεὸς εἶχε καθορίσει πρὸς προπαρασκευὴν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἐκ τῆς σωτηρίας ἀγαθῶν. «Ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον», λέγει ὁ Παῦλος, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» ³. Καὶ ὅτι μὲν ἢ μέχρι τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου ἐπιβράδυνσις τῆς σωτηρίας θὰ εἶχε λόγον τινὰ μόνον, ἂν ἐπρόκειτο κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα διὰ καταλλήλου προπαρασκευῆς νὰ ἐγερθῆ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ζωηρὸν τὸ συναί-

1. Οὕτω ἐν Ἐφεσ. 1,10 παρίσταται ὁ Μεσσίας ὡς σκοπὸς τοῦ ὅλου κόσμου καὶ τῆς ὅλης ἱστορίας· ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς». Ἐν Γαλ. 1,15—20, περιγραφόμενου τοῦ μεγέθους τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ, λέγεται, ὅτι «πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται...», καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε», καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ἀποκαταλλαγὴ καὶ ἡ εἰρηνοποιίαι τῶν πάντων, τῶν τε ἐπιγείων καὶ ἐπουρανίων. Πρβλ. καὶ Ρωμ. 8,19—22, ἔνθα ὁ λόγος περὶ ἀποκαταγωγῆς τῆς κτίσεως καὶ περὶ ἀπελευθερώσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς ἣν ὑπετάγη. «Οἶδαμεν γάρ», λέγει ἐδῶ, «ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει, καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν».—Περὶ δὲ τοῦ προορισμοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ νὰ περιλάβῃ πάντα τὰ ἔθνη, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ γλώσσης, μαρτυροῦσι τὰ ἐπόμενα χωρία ἐκ τῶν πελλῶν. Ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάν. 5,9, λέγεται, «ὅτι ἐσφάγης καὶ ἡγόρασας τῷ Θεῷ ἐν τῷ αἵματι σου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ λαοῦ καὶ ἔθνους». Ὁ φορεὺς τῆς σωτηρίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, χαρακτηρίζεται ἐνιαχοῦ μὲν ὡς φῶς τοῦ κόσμου (Ἰωαν. 8,12. 9,5), ἀλλαχοῦ δὲ ὡς ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου (Ἰωαν. 1,29. Πρβλ. καὶ 3.16.) Ὅρα περαιτέρω Ματθ. 26,28 καὶ παρᾶλλ. Ρωμ. 3,24 ἐξ., 5,8.18.8,32, Ἐβρ. 9,14.28. Α' Πέτρο. 2.24. Α' Ἰωάν. 3,5 κλπ. Ὁ δίκαιος Συμεὼν ἀποκαλεῖ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν ὡς τι, ὅπερ ὁ Θεὸς ἠτοίμασε «κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραὴλ» (Λουκ. 3,34). Ὁ Λουκᾶς, ὑπαινισσόμενος τὴν καθολικότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἐπεκτείνει τὸ γενεαλογικὸν τοῦ δένδρου ἄχρι τοῦ κοινοῦ προπάτορος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ Ἀδάμ (Λουκ. 3,23—28). Ὁ Κύριος αὐτὸς παρήγγειλεν εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅπως κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον (Μαρκ. 16,15. Ματθ. 28.19. Λουκ. 24,47.—Πρβλ. καὶ Πράξ. 1,8.2,39.9.15.13,46.28,28 κλ.).

2. Ὅς ἀπὸ αἰώνων ἐκλεγέντες διὰ τὴν σωτηρίαν παρίστανται οὐ μόνον ὁ φορεὺς τῆς σωτηρίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ μέτοχοι ἔτι ταύτης. Ὅρα Α' Πέτρον 1,19. «ἐλυτρώθητε...τιμῷ αἵματι...Χριστοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἑσχάτων τῶν χρόνων» (Πρβλ. καὶ Ρωμ. 16, 25—26). Ἐφεσ. 1,4. «ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου... ἐν ἀγάπῃ προορισίας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν». Πρβλ. καὶ Β' Τιμ. 1,9 «Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίῳ, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ πρὸ χρόνων αἰώνιων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ Ἰησοῦ».

3. Γαλ. 4,3. Πρβλ. καὶ Ἐφεσ. 1,10, εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν».

σθημα τῆς ἁμαρτωλοῦ ζωῆς, οὕτω δὲ ἀναφθῆ ὁ πόθος εἰς τὴν θείαν βοήθειαν, νοεῖται οἰκοθην ¹, ὅτι δὲ ἐκ τῆς προπαρασκευῆς ταύτης ἀπεκλείσθη δῆθεν ὁ ἐθνικὸς κόσμος, τοῦτο ἀντιφέρεται πρὸς τε τὴν πατρικὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ὅστις θέλει πάντας σωθῆναι καὶ ὅστις οὔτε προσωπολήπτης εἶναι, οὔτε διάκρισιν ποιεῖται μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, ὡς εἶπομεν, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἔτι αὐτὸν τῆς σωτηρίας, ἣτις φέρει, ὡς ἀνεπτυχθῆ, καθολικὸν καὶ παγκόσμιον χαρακτήρα. Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὰς γενικὰς ταύτας δηλώσεις τῆς Κ. Δ. δὲν ἐλλείπουσιν ἔτι ἐν αὐτῇ καὶ ἐπὶ μέρους τοιαῦται, δι' ὧν σαφῶς μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ ἐθνικὸς κόσμος συμπεριελαμβάνετο ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς ἀπ' αἰῶνων οἰκονομίας καὶ σωτηρίας καὶ ἀρκετὰ προπαρασκευασμένος ἦτο πρὸς ἀποδοχὴν ταύτης. Καὶ τὸ ὅτι μὲν συμπεριελαμβάνετο οὗτος ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς σωτηρίας, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι τοῦ δικαίου Συμεῶν, ὅστις τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν χαρακτηρίζων πρῶτον γενικῶς ὡς τι ἀγαθόν, ὅπερ ὁ Θεὸς ἔχει ἐτοιμάσει «κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν», ἀναλύει εἶτα καὶ εἰδικώτερον, ἐπιπροσθέτων ἐπεξηγηματικῶς, «φῶς εἰς ἀνακάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ» ². Ὁ ἱστοριογράφος πάλιν τῶν Πράξεων συνωδὰ τῇ ἀνωτέρῳ ἐκτεθείσῃ διδασκαλίᾳ περὶ ἐκλογῆς ἡμῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου ἢ περὶ προορισμοῦ ἡμῶν εἰς υἰοθεσίαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸ χρόνων αἰώνιων ³ ἀποκαλεῖ τοὺς εἰς Χριστὸν ἐπιστραφέντας ἐθνικοὺς κατοίκους τῆς ἐν Πισιδίᾳ Ἀντιοχείας «τεταγμένους εἰς ζωὴν αἰώνιον» ⁴. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περαιτέρω ἐξαίρων τὴν ἐν τῇ σωτηρίᾳ ἰσοτιμίαν τῶν δικαιομάτων τῶν ἐθνικῶν ⁵, οὗς ἀλλαχοῦ χαρακτηρίζει ὡς «συγκληρονόμους, συσσώμους καὶ συμμετόχους τῆς ἐν Χριστῷ ἐπαγγελίας» ⁶,

1. Πρβλ. τὰ ὑπὸ τοῦ Παύλου περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Νόμου λεγόμενα, ὅτι ὁ Νόμος ἐδόθη ἔνεκεν τῶν παραβάσεων (Γαλ. 3,19), ἵνα πλεονάσῃ ἡ ἁμαρτία (Ρωμ. 5,20), ἵνα δι' αὐτοῦ ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λανθάνουσα ἁμαρτία καταστῆ συνειδητὴ (Ρωμ. 3,19, «διὰ νόμου ἐπίγνωσις τῆς ἁμαρτίας»). Πρβλ. καὶ Γαλ. 3,24 «ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν», Ρωμ. 4,15 «ὁ γὰρ νόμος ὄργην κατεργάζεται· οὐ δὲ οὐκ ἔστιν νόμος, οὐδὲ παράβασις» 5,13 «ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν εἰς τὸν κόσμον, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἔλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου» 7,7, ἔξ. «τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω ἐμὴ διὰ νόμου· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν οὐκ ἐπιθυμήσεις...χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρὰ κλπ».

2. Λουκ. 3,34. 3. Πρβλ. τὰ ἀνωτ. προσαχθέντα χωρία.

4. Πράξ. 13,48.

5. Τοῦτο κάμνει ὁ Παῦλος ἐξ ἀφορμῆς τῆς διδασκαλίας του, ὅτι ἡ οἰκείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας γίνεται ἀδιακρίτως παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων μόνον διὰ πίστεως, ἀνευ ἔργων νόμου. Δικαιολογῶν οὗτος τὴν ἀποψίν του ταύτην ἐπάγεται ὅτι τοῦτο γίνεται οὕτω, ἐπειδὴ πρῶτον μὲν οὐδεμία διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὑφίσταται παρὰ τῷ Θεῷ, διότι «πάντες [Ἰουδαῖοι καὶ ἐθνικοὶ] ἥμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ρωμ. 3,22—24), θεώτερον δὲ ὁ Θεός, ὡς εἶς, εἶναι Θεὸς ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, οὐχὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων μόνον (αὐτόθι 3,29 ἔξ.).

6. Ἐφ. 3,6.

ἐπανάγει τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἰστοιμίας τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐθνικῶν εἰς τὴν περὶ αὐτῶν πρόβλεψιν τοῦ Θεοῦ, «Προϊδοῦσα ἡ Γραφή», λέγει, ὅτι «ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προηγγελίσαστο τῷ Ἀβραάμ· ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη»¹.

Τὴν ἔν τινι δὲ μέτρῳ προπαρασκευὴν καὶ ὀριμότητα τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου πρὸς ἀποδοχὴν τῆς σωτηρίας μαρτυρεῖ ἡ Κ. Δ. διὰ τῶν ἐξῆς: α') ποιεῖται εὐφημον μνεῖαν ἀξιολόγων τινῶν τύπων εὐσεβείας, οἷος εἶναι ὁ ἑκατόνταρχος τῆς Καισαρείας Κορνήλιος, ὅστις περιγράφεται ὡς «ἀνὴρ εὐσεβῆς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός». Λέγεται ἀκόμη μάλιστα ἐν συνεχείᾳ περὶ αὐτοῦ, ὅτι «εἶδεν ἐν ὄραματι φανερῶς... ἄγγελόν τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Κορνήλιε, .. αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ»². Πρὸς τὴν Χαναanaίαν γυναῖκα ἀποτεινόμενος ὁ Κύριος λέγει· «ᾠ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις»³, περὶ δὲ τῆς πίστεως τοῦ ἑκατοντάρχου τῆς Καπερναοῦ ἐκφράζεται ὁ ἴδιος ὡς ἐξῆς· «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, παρ' οὐδενὶ τοιαύτην πίστιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ εὗρον»⁴.—β') ἀποδέχεται τὴν παρά τισι τάξεσιν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν τῆς Μεσσιακῆς ἡδὴ προσδοκίας, ὅπως παρὰ τοῖς μάγοις τῆς Ἀνατολῆς⁵ καὶ παρὰ τῷ ἔθνει τῶν Σαμαρειτῶν⁶.—γ') ἐξαίρει τὴν ἐπιδεκτικότητα καθόλου τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐγκάρδιον προθυμίαν, μεθ' ἧς οὐ μόνον αἱ μᾶζαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἡγέτιδες ἔτι αὐτοῦ τάξεις ἐδέχθησαν τὸ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα ἔνια παραδείγματα.

Ἡ ἱστορία τῶν μάγων δὲν μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν καὶ παρὰ τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας περὶ τῆς ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ προελεύσεως μεγάλου τινὸς βασιλέως, τοῦ Μεσσίου, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐπιδεκτικότητα καὶ προθυμίαν καθόλου, νὰ προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὡς ἐκ τούτου δὲν φεῖδονται χρόνου, πόνων, χρημάτων καὶ κινδύνων, μεθ' ὧν ἀναγ-

1. Γαλ. 3.8. 2. Πραξ. 10,1—4. 3. Ματθ. 15,28.

4. Αὐτόθι 8,10. 5. Αὐτ. Κεφ. 2.

6. Ἰωαν, 4,25.29.42. Τὸ παράδειγμα τῶν Σαμαρειτῶν ἔχει κατὰ τοῦτο σημασίαν, ὅτι οὗτοι, ὡς μὴ συνακολουθήσαντες τὴν ἀπὸ τῶν προφητῶν καὶ ἐφεξῆς ἐπακολουθήσασαν θρησκευτικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἰσραήλ, ἀπεδέχοντο ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ. μόνον τὴν Πεντάτευχον τοῦ Μωϋσέως, κατετάσσοντο δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου Ἰσραὴλ εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐθνικῶν. Ἀλλ' ὅτι παρεκτός τούτων καὶ παρ' ἄλλοις ἔτι ἔθνεσιν ἡ ἐκλεκτοῖς πνεύμασι τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ἀνεπτύχθη μεσσιακὴ τις προσδοκία, μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων. Καὶ τοῦτο εὐνόητον, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε προσωπολήπτης οὔτε τῶν Ἰουδαίων μόνον Θεὸς καὶ ἐφ' ὅσον οὐδαμῶα μεταξὺ τῶν ἔθνῶν ὑφίσταται διαστολὴ παρὰ τῷ Θεῷ, ὅστις θέλει πάντας σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἔλθειν. Ὁμιλεῖ δὲ ὁ Παῦλος, ὡς εἶδομεν, καὶ περὶ ἀποκαρδοκίας τῆς κτίσεως ἔτι,

καίως συνεδέετο ἐν μέγα ταξείδιον, οἷον ἦτο τὸ ἀπὸ τῆς ἀπομεμακρυσμένης πατρίδος των μέχρι τῆς Βηθλεέμ. Ὑποβάλλονται προθύμως εἰς τὰς θυσίας ταύτας εὐθύς ὡς ἐπληροφορήθησαν ἐκ τῆς ἐπιστήμης των, ὅτι ἐγεννήθη ὁ τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς. Ἔρχονται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀνακαλύπτουσι τὸ βρέφος, προσκυνοῦσι αὐτό, εἰς ἐκδήλωσιν δὲ σεβασμοῦ προσφέρουσι καὶ δῶρα, χρυσόν, λίβανον καὶ σμύρναν. Συγκρίνατε τώρα τὴν συμπεριφορὰν ταύτην τῶν ἐθνικῶν πρὸς τὴν τοῦ κατ' ἐξοχὴν κληρονόμου τῶν ἐπαγγελιῶν, τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ¹. Αἱ θεολογικαὶ αὐτοῦ κορυφαὶ ἀναμένουσι τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου, γνωρίζουσι τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, διαφωτίζουσι μάλιστα περὶ αὐτοῦ τὸν Ἡρώδην καὶ τοὺς Μάγους, ἀλλ' οὐδεμίαν συγκίνησιν αἰσθάνονται ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς γεννήσεως τοῦ ἀναμενομένου Μεσσίου. Συγκινεῖται καὶ κινεῖται μόνον ὁ Ἡρώδης, ἀλλ' ἐπὶ σκοπῷ οὐχὶ νὰ προσκυνήσῃ τὸ νεογεννηθὲν βρέφος, ὡς οἱ Μάγοι, ἀλλὰ νὰ φονεύσῃ αὐτό. Τὴν αὐτὴν ἐπιδεικτικότητα καὶ τὸν αὐτὸν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Μεσσίου πόθον δεικνύει καὶ τὸ ἔθνος τῶν Σαμαρειτῶν. Ἡ Σαμαρεῖτις, γυνὴ τοῦ λαοῦ, δεικνύει ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ ζητήματα πίστεως, ὅπως τὸ ποῦ ἔδει νὰ λατρεύηται ὁ Θεός, ἐν Γαριζὴν ἢ ἐν Ἱεροσολύμοις. Γνωρίζει ὅτι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας θὰ πληροφορήσῃ αὐθεντικῶς τοὺς περὶ τούτου ἐρίζοντας. Εὐθύς δὲ ὡς ἐπίσθη ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἴσταται πρὸ ὑπερέτερου καὶ θείου ἀνθρώπου, ἐγκαταλείπει τὴν ὑδρίαν αὐτῆς καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὴν πόλιν, ἔλεγεν εἰς τοὺς κατοίκους· «Δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· Μὴ τι οὗτος ἐστὶν ὁ Χριστός;» Οἱ κάτοικοι τρέχουσι πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, ἄλλοι μὲν διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικός, ὅτι ἐφανέρωσεν εἰς αὐτὴν πάντα ἃ ἐποίησεν, ἔτεροι δὲ ἐξ ὧσων οἱ ἴδιοι εἶδον καὶ ἤκουσαν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ².

Ὁ Ἐπιθῦπτος τῆς Κύπρου, Σέργιος Παῦλος, ἀνὴρ ἐθνικός, πληροφορηθεὶς τὴν ἐν Κύπρῳ παρουσίαν τῶν ἀποστόλων Παύλου καὶ Βαρνάβα, προσεκάλεσεν αὐτοὺς αὐθορμήτως, καὶ ἐπεζήτησεν «ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ». Τὸν ζῆλόν του τοῦτον δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνακόψωσι αἱ ραδιουργίαι τοῦ μάγου Βαρισηοῦ, ὅστις ἐτιμωρήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τυφλώσεως, «Τότε ἰδὼν ὁ Ἐπιθῦπτος τὸ γεγονός» λέγει ὁ ἱστοριογράφος, «ἐπίστευσεν, ἐκπλησσομένης ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου»³. Συγκρίνατε τώρα τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ ἐθνικοῦ πρὸς τὴν στάσιν τοῦ Ἰουδαίου βασιλέως Ἀγρίππα, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀπεστάλη πρὸς ἀνάκρισιν ὁ Παῦλος παρὰ τοῦ Ῥωμαίου ἡγεμόνος τῆς Ἰουδαίας Φίστου. Κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ταύτην ἀναλύει ὁ Παῦλος ἐνώπιον τοῦ Ἀγρίππα τὸν ὅλον βίον του καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν

1. Ρωμ. 9,4 «οἵτινες εἰσὶν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ νόμοθεσία καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθήκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα».

2. Ἰωαν. 4,4—12.

3. Πραξ. 13,9—12.

ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἐτάχθη κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου. Εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἀπόψεών του ἐπικαλεῖται ὁ ἀπόστολος καὶ τὰς περὶ Μεσσίου τῶν προφητῶν προρρήσεις, εἰς ἃς κατὰ τὴν πεποιθήσιν του ἔδει ἀσφαλῶς νὰ πιστεύῃ ὡς Ἰουδαῖος ὁ Ἀγρίππας. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὄλης ταύτης τοῦ Παύλου χριστιανικῆς ἀπολογίας εἶναι ἡ εἰρωνικὴ ἀπάντησις τοῦ Ἀγρίππα. «Ἐν ὀλίγῳ μὲ πείθεισι χριστιανὸν ποιῆσαι»¹.

Ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας, ἧς ὁ πληθυσμὸς ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐθνικῶν, συνέρχεται σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις, ἵνα ἀκούσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου κηρυττόμενον λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ οἱ ἐν αὐτῇ Ἰουδαῖοι ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λαλουμένοις, βλασφημοῦντες, ὁ Παῦλος ἀπαντᾷ. «Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στραφεόμεθα εἰς τὰ ἔθνη... Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη» λέγει ὁ ἱστοριογράφος, «ἔχαιρον καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου»².

Ἐν Ἀθήναις καὶ οἱ φιλόσοφοι ἔτι παρὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτοὺς ἀγερωχίαν δὲν διστάζουσι νὰ προσέλθωσι εἰς τὸν Παῦλον καὶ νὰ ζητήσωσι νὰ μάθωσι παρ' αὐτοῦ· «τίς ἡ καινὴ αὕτη ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχὴ. ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γνῶναι, τίνα θέλει ταῦτα εἶναι»³. Πόσον δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν τέλος ἡ ἐγκάρδιος προθυμία, μεθ' ἧς ὑπεδέχθη ἐν τῷ συνόλῳ του ὁ ἐθνικὸς κόσμος τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς εὐρείας διαδόσεως, ἣν εὗρεν τοῦτο παρ' αὐτῷ. Ἐν τοῖς κόλποις τῶν ἐπισημοτάτων κέντρων τοῦ ἐθνισμοῦ ἐσηματίσθησαν ἤδη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πολυάριθμοι ἐκκλησῖαι, ὡς ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τῇ Μακεδονίᾳ, τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ κοσμοκρατείᾳ Ρώμῃ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μάλιστα συγκρίνων τὰς ἀνὰ τὸν ἐθνικὸν κόσμον ἐπιτυχίας ταύτας τοῦ εὐαγγελίου πρὸς τὰς ἀνὰ τὸν ἐκλεκτὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἀπὸ μακροῦ προπαρασκευασθέντα εἰς τοῦτο, καταλήγει εἰς τὸ μελαγχολικὸν συμπέρασμα νὰ διερωτᾷται· «Μὴ ἀπόσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ;»⁴. Καίτοι ἀποκρούει ὁ Ἀπόστολος τὸ συμπέρασμα τοῦτο, δὲν διστάζει ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι «ὁ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τοῦτο οὐκ ἐπέτυχεν»⁵ καὶ ὅτι

1. Πράξ. 26,28.

2. Αὐτ. 13,44—48.

3. Πράξ. 17,19 ἐξ.

4. Ρωμ. 11,1. Ἦδη ὁ Κύριος ὑπαινίσσεται διὰ τῶν παραβολῶν τῶν κακῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος (Ματθ. 21,33 ἐξ.) καὶ τῶν γάμων τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως (αὐτ. 22,1 ἐξ.) τὴν ἄρσιν τῆς βασιλείας ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν παράδοσιν ταύτης εἰς τοὺς ἐθνικοὺς. Περὶ καὶ τὴν ἐξ ἀφορμῆς τῆς πίστεως τοῦ ἑκατοντάρχου τῆς Καπερναοῦμ προφητείαν τοῦ Κυρίου ἐν Ματθ. 8,11 «ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν καὶ ἀνακλιθῆσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον».

5. Ρωμ. 11,7.

«ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβεν δικαιοσύνην..., Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης εἰς νόμον οὐκ ἔφθασεν»¹.

Δικαίως ἐγείρεται ἐδῶ τὸ ἐρώτημα πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ τοιαύτη ἐκ μέρους τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου πρόθυμος ὑποδοχὴ τοῦ εὐαγγελίου ἄνευ προηγηθείσης προπαρασκευῆς τινος αὐτοῦ, ἀφοῦ καὶ ὁ ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου προπαρασκευασθεὶς Ἰσραὴλ ἔτι ἐν τῇ πλειονότητί του ἐδείχθη πεπρωμένος καὶ ἀνίκανος νὰ κατανοήσῃ τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας;

Β΄.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων συνάγεται πλέον ἢ σαφῶς, φρονοῦμεν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον προϋποθέτει σχετικὴν τινὰ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου προπαρασκευὴν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μέλλοντος Λυτρωτοῦ. Ὅτι δὲ ἡ προπαρασκευὴ αὕτη ἐπενεργήθη διὰ τῶν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ θρησκευμασιν καὶ τῷ πολιτισμῷ καθόλου ἀπαντώντων σπερμάτων ἀληθείας, εὐνόητον, καὶ οὐδεμιᾶς χρήζει διασαφηνίσεως. Διασαφηνίσεως χρήζει μόνον τὸ ζήτημα, πόθεν προῆλθον καὶ πῶς ἔφθασαν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς τὰ σπέρματα ταῦτα τῆς ἀληθείας.

Τὴν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἀπάντησιν δίδουσιν ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Ὁ πρῶτος διὰ τῆς ἀποδοχῆς καθολικῆς τινος ἀποκαλύψεως, ἐπενεργηθείσης ὑπὸ τοῦ ἀσάρκου Λόγου· ὁ δεῦτερος διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς φυσικῆς λεγομένης ἀποκαλύψεως, τῆς ἐκφαινομένης δυνάμει τῆς θεοειδοῦς ἡμῶν φύσεως ἐν τε τοῖς ἔργοις τῆς δημιουργίας καὶ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν.

Ὁ Ἰωάννης, ὡς συνάγεται σαφῶς ἐκ τινων λόγων του, δὲν ἀποκλείει ἀπὸ τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ κόσμου τὴν δυνατότητα τῆς ὑπάρξεως παρ' αὐτῷ οὔτε σπερμάτων ἀληθείας οὔτε ἀνθρώπων ἀγαθῶν, οἵτινες δὲν ἀνηκουσιν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ οἵτινες, πρὶν ἢ προσέλθωσιν εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἴστανται εἰς σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀκριβῶς δυνάμει τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν σχέσεώς των ταύτης ἔρχονται πρὸς αὐτόν. «Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας», λέγει ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πιλάτον, «ἀκούει μου τῆς φωνῆς»². Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ὑπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους—ὑπὸ τὴν πρώτην τῶν ὁποίων νοεῖται ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἁμαρτία—ἐκφράζει καὶ ἄλλαχού, ὁ Κύριος λέγων· «Πᾶς ὁ φαῦλα πράσσωσιν μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς»³. Ἐν αὐτῷ τῆς σκέψεως κύκλῳ κινουῦνται τέλος καὶ ἄλλα τινὰ χωρία, ἐν οἷς οὐ μόνον διαπιστοῦται, ὅτι ὁ Κύριος καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχει «ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης»⁴, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον ἔλευσις του περιγράφεται ὡς

1. Αὐτόθι 9,30. 2. Ἰωαν. 18,37. 3. Ἰωαν. 3,20 ἐξ.

4. Αὐτ. 10,16 «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης».

ἔχουσα σκοπὸν ἀκριβῶς νὰ συναγάγῃ τὰ διεσκορπισμένα ταῦτα πρόβατα εἰς ποιμνὴν μίαν¹. Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁμιλεῖ ὁ Ἰησοῦς περὶ τῶν μαθητῶν του ὡς περὶ ἀνθρώπων, οἵτινες ἦσαν μὲν ἐκ τοῦ κόσμου ἀλλὰ ἀνῆκον ἤδη εἰς τὸν Θεόν, πρὶν ἤδη δοθῶσιν παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰησοῦν. «Σοὶ ἦσαν», λέγει, «καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας», «οὓς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου»². Ὑπῆρχον ἄρα κατὰ τὸν Ἰωάννην πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ διεσκορπισμένα πρόβατα τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώποι τῆς ἀληθείας, ἀνήκοντες εἰς τὸν Θεόν, οὓς οὗτος χαρίζει εἶτα εἰς τὸν Ἰησοῦν.

Τὴν ἐξηγήσιν περὶ ὑπάρξεως ἀληθείας καὶ ἀνθρώπων τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐπὶ γῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ δίδει ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὁμωνύμου Εὐαγγελίου. Ἐνταῦθα χαρακτηρίζων οὗτος τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰησοῦς Χριστὸς ἀναφανέν πρόσωπον ὡς ἀποτελοῦν τὴν ἐνσάρκωσιν τρυῖ αἰωνίου Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἔρχεται νὰ περιγράψῃ τὴν πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεως ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ἐπίγειον αὐτοῦ τοιαύτην, ὡς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὡς πρώτην μὲν ἐνέργειαν τοῦ ἀσάρκου Λόγου, ὅστις ἦν ἀπ' ἀρχῆς παρὰ τῷ Θεῷ καὶ ὅστις εἶναι Θεὸς³, ἐξαίρει ὁ Ἰωάννης τὴν δημιουργικὴν, ὡς δευτέραν δὲ τὴν φωτιστικὴν ἣτις καὶ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Οὕτω μετὰ τὴν δῆλωσιν ὅτι «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε»⁴ θέλων νὰ ἐξάρῃ ὁ Εὐαγγελιστὴς τὴν φωτιστικὴν ιδιότητα τοῦ Λόγου ἐπιφέρει χαρακτηριστικῶς, πρῶτον μὲν τὸ «ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν»⁵, εἶτα δὲ στρεφόμενος ἐκ τοῦ συνόλου τῆς δημιουργίας πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ταύτης, τὸ ἀφορῶν τὴν ἀνθρωπότητα, πρὸς ἣν ἰδιαίτερον ὅλως ἐνδιαφέρον εἶχεν ὁ Λόγος, προσθέτει «καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων»⁶. Ἡ ζωὴ δηλ. τοῦ Λόγου ὑπῆρξε τὸ φῶς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὄτι, ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἔχουσι ν' ἐπιδείξωσιν ὀφείλουσιν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Λόγου. Σαφῶς λοιπὸν ἐνταῦθα ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος ἀφ' οὗ χρόνου ὑπάρχει αὕτη παρουσιάζεται ὡς καθολικὴ τις ἐπενέργεια ἢ καθολικὴ ἀποκάλυψις τοῦ Λόγου, ὅστις ἐν τοῖς προτέροις μὲν χρόνοις ἐπενήργει ὡς ἄσαρκος νῦν δὲ ὡς σεσαρκωμένος Λόγος, ὅστις ἐνηνθρόπησεν ἐν τῷ ἱστορικῷ προσώπῳ Ἰησοῦ

1. Ἰωδν. 10,16 «κακεῖνα δεῖ με ἀγαγεῖν καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσονται, καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, εἷς ποιμήν». Πρβλ. 11,52 «ἐπροφήτευσεν [ὁ ἀρχιερεὺς Καϊάφας] διτι ἐμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους· καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον [προσθέτει ἐν συνεχείᾳ ὁ Εὐαγγελιστὴς], ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν». 2. Αὐτ. 17,6.

3. Αὐτόθι 1 ἐξ. «Ἐν ἀρχῇ ἦν Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν».

4. Αὐτόθι 1.3. 5. Αὐτ. 1,4.

6. Αὐτ. 1,4. Πρβλ. καὶ 1,9. «Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον».

τοῦ ἐκ Ναζαρέτ ¹. Εἰς τὴν φωτιστικὴν κατὰ ταῦτα ἐπενέργειαν τοῦ Λόγου, οὗ ὁ Ἡσαίας εἶδεν τὴν δόξαν καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ², ἐπανερχεται τόσον ἢ τῆς Π. Α. ἀποκάλυψις, ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ ἔθνικῷ κόσμῳ ὑπαρξίς ἀνθρώπων τῆς ἀληθείας, καὶ προβάτων ἔξω τῆς αὐλῆς ταύτης.

Περὶ τοῦ ζητήματος περαιτέρω, πῶς διανοεῖται ὁ Ἰωάννης τὴν ἐν τῷ ἔθνικῷ κόσμῳ ἀποκάλυψιν ταύτην τοῦ Λόγου, ἂν δηλ. διανοῆται ταύτην ἀπλῶς ὡς ἔμμεσον ἢ φυσικὴν ἀποκάλυψιν, προερχομένην ἐκ θεοειδούς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἔργων τῆς δημιουργίας, ἢ ἂν τοῦναντίον ἐν τινι μέτρῳ καὶ ὡς ἄμεσον, παραπλησίαν πρὸς τὴν τῆς Π. Α., οὐδὲν δύναται μετὰ θετικότητος νὰ λεχθῆ. Πάντως δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ δευτέρα ἄποψις κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν συγγραφέων τῆς Κ. Α., οἵτινες ἐκθέτουσιν, ὅτι λειτουργικὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματα ἐμφανίζονται ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι καὶ εἰς τοὺς ἔθνικοὺς ἔτι. Οὕτω, οἱ μάγοι χρηματίζονται κατ' ὄναρ, ὅπως μὴ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν Ἡρώδη ³. Ἡ σύζυγος τοῦ Πιλάτου, ὀδηγηθεῖσα κατ' ὄναρ, συμβουλεύει τὸν ἑαυτῆς σύζυγον, λέγουσα· «Μηδὲν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ· πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν» ⁴. Ἄγγελος Κυρίου ἐμφανίζεται πάλιν ἐν ὄραματι εἰς τὸν ἔθνικὸν ἑκατόνταρχον τῆς Καισαρείας, καὶ ὀδηγεῖ αὐτόν, τί πρέπει νὰ πράξῃ ⁵. Ἡ κατήχησις καὶ βάπτισις τοῦ αὐλικοῦ τῆς βασιλείσεως τῶν Αἰθιοπῶν Κανδάκης, Αἰθίοπος, μερμνᾶται ὑπὸ Ἀγγέλου ⁶. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται τέλος καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ Κ. Α. δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν παράστασιν ἔτι, καθ' ἣν ὁ Θεὸς καὶ δι' ἄσεβῶν ἔτι ἀνδρῶν ἐπενεργεῖ. Οὕτω ὁ Ἰωάννης ἐρμηνεύει τὴν περὶ θανάτωσης τοῦ Ἰησοῦ συμβουλὴν τοῦ ἀρχιερέως Καϊάφα ὡς προφητείαν, ἐμπνευσθεῖσαν αὐτῷ ἄνωθεν λόγῳ τοῦ ἀρχιερατικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ⁷. Ὁ Παῦλος οὐ μόνον ἀποκαλεῖ τὸν Ἐπιμενίδην ἴδιον προφήτην τῶν Κρητῶν, ἀλλ' ἀσπάζεται ὡς ἀληθινὴν καὶ τὴν περὶ Κρητῶν ἔτι μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὅτι «Κρητὲς ἀεὶ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί» ⁸. Ὡσαύτως εἰς τὸν Βαβυλῶνα ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Πέτρου τὸ σεμνὸν ὄνομα τοῦ προφήτου ⁹.

Ἡ περὶ φυσικῆς ἀποκαλύψεως διδασκαλία ἀναπτύσσεται κυρίως παρὰ τοῦ Παύλου, καὶ δὴ ἐν τῷ τεμαχίῳ τῆς πρὸς Ρωμ. ἐπιστολῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκτίθεται, ὅτι ἅπανα ἡ ἀνθρωπότης (ἦτοι Ἰουδαϊκὸς καὶ ἔθνικὸς κόσμος), ὡς διατελοῦσα ἐνεκεν τῆς ἁμαρτίας ὑπὸ τὸ κράτος τῆς θείας ὀργῆς, ἔχει ἀνάγκην τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξαγγελομένης θείας σωτηρίας ¹⁰.

Ἐπειδὴ ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ διπλῆς τινος μορφῆς τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως, τῆς ἐκ τῶν ἔργων τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἐμφύ-

1. Ἰωαν. Ι, 14. «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν».

2. Αὐτ. 12, 41. 3. Ματθ. 2, 12. 4. Αὐτ. 27, 19. 5. Πραξ. 10, 3 ἔξ.

6. Αὐτ. 8, 26 ἔξ.

7. Ἰωάν. 11, 51 «ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἑνιαυτοῦ ἐκείνου ἐπροφήτευσεν».

8. Τιτ. 1, 12. 9. Β' Πέτρ. 2, 16. 10. Εἶναι τὸ τεμαχίον 1, 18—3, 20.

του ἡμῖν ἡθικοῦ νόμου, πραγματευόμεθα μίαν ἐκάστην τῶν μορφῶν τούτων χωριστά, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ἔργοις τῆς δημιουργίας φυσικῆς θεογονώσιας ¹. Περὶ ταύτης ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος ἐν 1,18 ἔξ. τῆς προμνημονευθείσης ἐπιστολῆς του. Ἐνταῦθα χαρακτηρίζων ὁ ἀπόστολος τὴν ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ κρατοῦσαν βαθεῖαν ἡθικὴν ἐξαχρεῖωσιν ὡς τιμωρίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀληθοῦς θεογονώσιας ἀπόκλισιν αὐτοῦ, θεωρεῖ ὑπευθύνους αὐτοὺς τούτους τοὺς ἐθνικούς, οἵτινες καίπερ κατέχουσι ἐκ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως τὴν περὶ Θεοῦ ἀλήθειαν, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀληθῆ εὐσέβειαν καὶ ἡθικότητα, καταπιέξουσιν ἐν τούτοις ταύτην, μὴ ἀφίνοντες αὐτὴν ν' ἀναπτυχθῇ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ καθαρότητι καὶ πληρότητι, ἐπενεργήσῃ δὲ οὕτω εὐεργετικώτερον ἐπὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς αὐτῶν καταστάσεως. «Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ»², λέγει ὁ Ἀπόστολος, «ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων»³. Καὶ ὅτι μὲν οἱ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀλήθεια, ἦν οἱ ἐθνικοὶ καταπνίγουσιν ἢ κατέχουσιν ἐν ἀδικίᾳ, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος, εἶναι ἢ ἐκ τῆς θεωρίας τῶν ἔργων τῆς δημιουργίας προερχομένη περὶ Θεοῦ γνῶσις, ἥτοι ἢ φυσικὴ λεγομένη θεογονώσια, μαρτυρεῖται σαφῶς ἐκ τῶν εὐθύς ἀμέσως ἐπιφερομένων, δι' ὧν σαφέστερον διαφαίνεται ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ φύσις τῆς ἀληθείας ταύτης. Ὅτι δὲ ὑφίσταται ὄντως ἢ δυνατότης τῆς φυσικῆς θεογονώσιας, ἀναπτύσσει ὡς ἐξῆς ὁ ἀπόστολος, ἐπιφέρον «Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν αὐτοῖς», τοῦθ' ὅπερ δύναται ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ν' ἀποδοθῇ ὡς ἐξῆς· διότι πᾶν ὅ,τι περὶ Θεοῦ εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ προσιτὸν εἰς τὰς γνωστικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις εἶναι γνωστὸν καὶ εἰς αὐτοὺς. Ὁ Θεὸς κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι τελείως ἄγνωστος ὡς ὁ ἐν Ἀθήναις λατρευόμενος ⁴. Ἄλλ' ἔχει διαγνωστὴν ἢ προσιτὴν τινα εἰς τοὺς ἀνθρώπους πλευράν. Τοῦτο δὲ ἐπεξηγῶν περαιτέρω ὁ ἀπόστολος πλατύτερον, ἐπάγεται πρῶτον μὲν γενικώτερον, «ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανερώσεν», εἶτα δὲ καὶ ἀναλυτικώτερον, «τὰ γὰρ ἄόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους»⁵. Ἡ ἐνταῦθα ἐκφραζομένη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἔννοια, δύναται νὰ ἀποδοθῇ διὰ τῶν ἐξῆς· εἰ καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἄοράτου φύσεως, εἶναι δυνατόν ἐν τούτοις ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ ἐξῆς (οὐχὶ δὲ μόνον ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ ἢ τοῦ Μωϋσέως) καὶ διὰ μέσου τῶν ὄρατῶν δημιουργημάτων νὰ διαγνωσθῇ ἢ ἄορατος ὑπαρξίς αὐτοῦ τε καὶ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ ἐπιχείρημα τῆς

1, Περὶ αὐτῆς ὁμιλοῦσι ὁσαύτως καὶ ἐξωχριστιανικοὶ συγγραφεῖς τοῦ τε Ἰουδαϊκοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, ὅπως ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ Στωϊκοὶ (ὄρα παρὰ J. Arnim, Stoicorum veterum Fragmenta II Fragm. 1011ἔξ.) ὁ Φίλων (περὶ μοναρχίας I, 30) κλ. Πρβλ. ἐπίσης Ψαλμὸν 18,2 καὶ Σοφίαν Σολ. κεφ. 13—15.

2. Ρωμ. 1,18.

3. Αὐτ. 1,19.

4. Πράξ. 17,23.

5. Ρωμ. I, 19—20.

φυσικῆς θεογνωσίας, καθ' ἣν ὁ ἄορατος Θεὸς καὶ αἱ ιδιότητες αὐτοῦ δια-
 γινώσκονται ἐκ τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν ὑπολιπτόντων ὄρατῶν ἔργων
 τῆς δημιουργίας. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι οἶοντι κάτοπτρον, εἰς ὃ ἀντα-
 νακλῶνται αἱ ἄορατοι τῆς θείας μεγαλειότητος ιδιότητες. Ἐκ τοῦ ποιήμα-
 τος ἀνέρχεται τις εἰς τὸν ποιητὴν αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἐν τοῖς ἔργοις τῆς δημιουρ-
 γίας παρατηρουμένης τάξεως, ἁρμονίας καὶ σκοπιμότητος εἶναι δυνατόν ὡς
 ἀπὸ τοῦ αἰτιατοῦ εἰς τὸ αἴτιον νὰ συναχθῶσιν παρὰ παντὸς νοῦν ἔχοντος
 αἱ τὸν ἄορατον δημιουργὸν αὐτῶν κατακοσμοῦσαι ιδιότητες. Διὰ τὸν λόγον
 δὲ τοῦτον ἀκριβῶς θεωροῦνται οἱ ἐθνικοὶ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἀναπολόγητοι
 «εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους». Ἐπεξηγῶν δὲ ὁ Ἄποστολος, περαι-
 τέρω, τὸ ἀναπολόγητον τοῦτο τῶν ἐθνικῶν, ἐπιφέρει· «διότι γνόντες τὸν
 Θεὸν οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς δι-
 αλογισμοῖς αὐτῶν... καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώ-
 ματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπε-
 τῶν»¹. Ὡς παρατηρεῖ τις ἢ κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἀπευθυνομένη ἐδῶ κατηγο-
 ρία δὲν ἀφορᾷ ἀνικανότητά τινα τοῦ νοὸς αὐτῶν, δι' ἧς ἐκωλύθησαν οὗτοι
 νὰ λάβωσιν γνῶσιν τινα τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς φύσεως. Ὅλος τοῦναντίον μάλι-
 στα. Ἀκριβῶς, ἐπειδὴ εἶχον τὴν ἱκανότητααὐτήν, θεωροῦνται ἀναπολόγη-
 τοι καὶ ὑπεύθυνοι. «Διότι γνόντες τὸν Θεὸν» λέγει, «οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξα-
 σαν ἢ ἠδούκασαν». Τὸ ὅπερ λοιπὸν κατηγορεῖ ἐδῶ ὁ Ἄποστολος εἰς τοὺς
 ἐθνικοὺς δὲν εἶναι γνωστικὴ αὐτῶν ἀνικανότης, ἀλλ' εἶναι ἄλλο τι, ὅπερ
 παρασιωπάται μὲν ἐνταῦθα, λέγεται δὲ ἀλλαχοῦ (Ρωμ. κ. 7.). Εἶναι ἡ δι-
 αστροφή τῆς βουλήσεως, ἥτις τὴν ὑπὸ νοὸς ἐκ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως
 κταμένην θεογνωσίαν καταπέζει ἢ καταπνίγει, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἄποστο-
 λος, μὴ ἀφίνουσα ταύτην νὰ ἔλθῃ εἰς ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν καὶ ἀπὸ ἀπλῆς
 γνώσεως καταστῆ συνειδητὴ ἐπίγνωσις, ὡς ἀναπτύσσει περαιτέρω ὁ Ἄπό-
 στολος². Φυσικοὶ δὲ καρποὶ τῆς ὑπὸ τῆς διαστροφῆς βουλήσεως καταπιεζομέ-
 νης καὶ μὴ εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν ἐρχομένης φυσικῆς ταύτης θεογνωσίας εἶ-
 ναι ὅλαι αἱ διεστραμμένα ἐκεῖναι ἐκδηλώσεις τῆς θρησκευτικότητος καὶ τῆς
 λατρείας τῶν ἐθνικῶν, «οἵτινες γνόντες τὸν Θεὸν οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ
 εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα», καὶ «ἥλλαξαν
 τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου
 καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν».

1. Αὐτ. Ι, 21—23.

2. Ρωμ. Ι, 28. «Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει». Κατὰ ταῦτα τὸ Α' Κορ. Ι, 19 ἐξ. «Οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου» δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι κατέστησεν ὁ Θεὸς ἀνίκανον τὴν γνωστικὴν τοῦ ἀνθρώ-
 που δύναμιν, ἀλλὰ θέλει ἀπλῶς νὰ ἰσχυρισθῇ τοῦτο ὅτι τὴν σοφίαν τῶν τὴν ἀλή-
 θειαν, ἀνθρώπων καταπνιγόντων κατέδειξεν ὁ Θεὸς ὡς μωρίαν, ὡς σοφίαν ἄσοφον. Λέγεται δὲ τοῦτο ἐνταῦθα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ Σταυροῦ, δι' οὗ ὁ Θεὸς ἐπενήργει τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' ὅπερ οἱ σοφοὶ ὡς μωρίαν ἐξελάμβανον.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Ἀπόστολος δὲν ἀρνεῖται οὔτε τὴν δυνατότητα τῆς ἐκ θεωρίας τῆς φύσεως μορφώσεως παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀληθοῦς τινος θεογνωσίας, οὔτε τὴν ἱκανότητα τῶν γνωστικῶν αὐτοῦ δυνάμεων εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς θεογνωσίας ταύτης· ἐν ἐναντία περιπτώσει δὲν θὰ ἐθεώρει αὐτοὺς ἀναπολογήτους καὶ ὑπευθύνους οὔτε θὰ ἰσχυρίζετο, ὅτι καταπνίγουσι τὴν ἀλήθειαν καὶ δὲν ἀφίνουσι τὴν γνῶσιν νὰ καταστῇ ἐπίγνωσις, οὔτε θὰ ἔλεγε «γνόντες τὸν Θεὸν οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν». Χωροῦντες δὲ ἔτι περαιτέρω παρατηροῦμεν καὶ τὰ ἑξῆς ἔτι. α΄.) Ἡ ὡς ἀνωτέρω διατυπωθεῖσα κατηγορία περὶ καταπνίξεως τῆς φυσικῆς θεογνωσίας εἶναι, ὡς εὐνόητον, γενικὴ τις κρίσις, ἀφορῶσα τὸ σύνολον τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου. Ὅτι δὲ ἡ συνολικὴ αὕτη περὶ τοῦ ἐθνισμοῦ κρίσις δὲν ἀποκλείει κατ' ἀρχὴν καὶ ἐπαινετὰς μεμονωμένας ἐξαιρέσεις, πρόδηλον, συνάγεται δὲ σαφῶς καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκφράζεται ἐνταῦθα ὁ Παῦλος. Ἐνῶ δηλαδὴ ὁμιλεῖ προφανῶς περὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, οὗ τὴν θλιβερὰν εἰκόνα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπαθλιώσεως περιγράφει, ἀποφεύγει ἐν τούτοις νὰ μεταχειρισθῇ ἐνταῦθα τὴν λέξιν *ἐθνικός*, χρησιμοποιοῦν ἀντ' αὐτῆς τὴν γενικωτέραν ἔκφρασιν «*ἀσέβεια καὶ ἀδικία ἀνθρώπων τῶν κατεχόντων τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ*», οἶονεὶ ὁμολογῶν διὰ τούτων καὶ ὑποδηλῶν, ὅτι τὰ ἐνταῦθα περὶ καταπνίξεως τῆς φυσικῆς θεογνωσίας καὶ ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως λεγόμενα οὔτε ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀναφέρονται—διότι ὑπάρχουν ἀσεβεῖς καὶ ἀδικοὶ καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἀκόμη—οὔτε εἰς τὸ σύνολον αὐτῶν ἀφορῶσιν, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους. Ὅτι δὲ ὄντως ἀναγνωρίζει ὁ τε Παῦλος καὶ ἡ Κ.Α. καθόλου τὴν ὑπαρξίν εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ, εἶδομεν ἤδη ἀνωτέρω¹, θὰ εἴπωμεν δὲ καὶ εὐθύς ἀμέσως κατωτέρω ἐν ἐκτάσει. β΄.) Ἄξιον σημειώσεως τέλος εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Παῦλος μεταχειριζόμενος ἐν τῇ ἐκθέσει του ἐνεστατικούς χρόνους «οἶον ἀποκαλύπτεται ὁργή—κατέχοντες τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ—φανερὸν ἐστίν—καθορᾶται», ὑποδηλοῖ σαφέστατα, ὅτι τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα περὶ τῆς φυσικῆς θεογνωσίας καὶ περὶ τῆς καταπνίξεώς της δὲν πρέπει νὰ νοῶνται ὡς τι, οὗ ἡ ἰσχὺς ἐξετείνεται μόνον εἰς τὸ παρελθόν, παραμπεσοῦσης δὲ τῆς ἁμαρτίας ἔπαυσεν ἰσχύον διὰ τὸ παρόν, ἀλλ' τοῦναντίον, ὡς τι οὗ ἡ ἰσχὺς ἐκτείνεται καὶ μέχρι τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἔτι, μέχρις οὗ δηλ. θὰ ὑφίστανται τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας καὶ ἀνθρώπινος νοῦς ἐπισκοπῶν ταῦτα. Παρὰ τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ ἀφίνεται, ὡς εὐκόλως κατανοεῖ τις, πάντοτε ἀνοικτὴ ἡ δυνατότης, ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ ἔτι ἄπιστοι καὶ εἰδωλολάτραι δύνανται, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν ἐκ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως ἀποκτωμένην θεογνωσίαν, νὰ γνωρίζωσι τὸν Θεὸν ἢ ὁρμώμενοι ἐκ ταύτης νὰ ζητῶσι τοῦτον. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ

1. Ὅρα ἀνωτέρω ἐν σελ. 676 καθὼς καὶ τὰ ἐν σελ. 685 ἑξ. περὶ ἀνθρώπων τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα παρὰ τοῦ Ἰωάννου.

πρὸς τὰ ἔθνη ἱεραποστολικῇ δράσει τοῦ ἀφορμᾶται πάντοτε ὡς ἀπὸ βάσεως ἐκ τῆς φυσικῆς θεογνωσίας, ἵνα ἀναβιβάσῃ τοὺς ἀκροατὰς τοῦ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ἀληθῆ θεογνωσίαν. Παρατηροῦμεν τοῦτο ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ τόσον ἔναντι τῶν κατοίκων τῶν Λύστρων τῆς Λυκαονίας, ὅσον καὶ ἔναντι τῶν φιλοσόφων τῶν Ἀθηναίων. Οὕτω πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Λύστρων μετὰ τὸ χαρακτηρισμὸν τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ὃν αὐτὸς εἰς αὐτοὺς κηρύττει, ὡς ποιητοῦ τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, ἐπιφέρει, ὅτι, εἰ καὶ ἀφῆκεν ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, ἀλλ' «οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοεργῶν, οὐρανόθεν ὑμῖν ὑετοὺς διδοὺς κοὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν!». Ἐν Ἀθήναις πάλιν χρησιμοποιεῖται οὐ μόνον ἡ περὶ ἀγνώστου Θεοῦ ἔννοια ὡς ὀρηκτήριον καὶ βάσις τοῦ κηρύγματός του ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἔμφυτος ροπή τῶν ἀνθρώπων, δι' ἧς οὗτοι δυνάμει τῆς θεοειδοῦς τῶν φύσεως ὁρμεφύτως οἰοῦνται ἔλκονται καὶ ἄγονται «ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄραγε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὗροιν καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». Ἐπεξηγῶν δὲ περαιτέρω τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἔμφυτον ταύτην φορὰν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπανάγει ταύτην ὁ Ἀπόστολος εἰς τὸ θεοειδὲς ἢ θεῖαν αὐτῆς καταγωγὴν, λέγων: «τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»¹. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ δὲν διστάζει ὁ Ἀπόστολος νὰ ἐξάρῃ ἔτι ὅτι τὸ θεοειδὲς τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐδίδαξαν καὶ τινες τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων. Δὲν διστάζει δηλαδὴ νὰ ἀναγνωρίσῃ σπουδαίαν τινὰ θρησκευτικὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοὺς².

Κατόπιν ὅλων τούτων δὲν ἐπιτρέπεται, φρονοῦμεν, νὰ γίνηται λόγος οὔτε περὶ ἀνικανότητος τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἐκ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως ποριζομένην θεογνωσίαν, οὔτε περὶ ἀνυπαρξίας πάσης οἰασθήποτε θρησκευτικῆς ἀληθείας παρὰ τῷ ἐξωχριστιανικῷ κόσμῳ. Ὁ Παῦλος, ὡς εἶδομεν, καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν γνωστικῶν δυνάμεων ἀποδέχεται καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς περὶ θεοειδοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῶν ἐθνικῶν ἀναγνωρίζει καὶ ἀσπάζεται. Χωροῦντες νῦν ἔτι περαιτέρω παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Παῦλος δὲν ἀναγνωρίζει μόνον τὴν ὑπαρξίν θεωρητικῆς ἀληθείας παρὰ τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ, ἀλλὰ ἀποδέχεται ἀκόμη καὶ τὴν παρὰ ἐπιλέκτων τινῶν πνευμάτων αὐτοῦ διαπραξίν ἔργων εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, ἀναγνωρίζομένων μάλιστα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μεσσιακῇ βασιλείᾳ, ὡς μαρτυρεῖται σαφῶς ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ ἐν τῇ πρὸς Ρωμ. ἐπιστολῇ 2, 14. ἐξ, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου ὡς δευτέρας μορφῆς τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως. Ἐνταῦθα ἀναπτύσσει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ δυνάμει τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐμφύτου

1. Πράξ. 14.15 ἐξ, 2. Αὐτ. 17,25 ἐξ. 3. Αὐτ. 17,28.

ἠθικοῦ νόμου¹ δύνανται νὰ ἐκπληρῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ ἐν Π. Α. ἀποκαλυφθέντος νόμου ἀπαιτούμενα ἔργα. «Ὅταν γὰρ ἔθνη», λέγει, «τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι [οἱ ἐθνικοὶ] νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν». Ὡς παρατηρεῖ τις, ὁ Παῦλος ρητῶς καὶ σαφῶς ἀναγνωρίζει τὴν παρὰ τῶν ἐθνικῶν διάπραξιν ἔργων ἀπαιτουμένων ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς Π. Α. Διὰ τῆς διαπραξείας δὲ τῶν τοιούτων ἔργων ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐθνικοὶ, λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι αὐτοὶ εἶναι νόμος εἰς ἑαυτούς. Τοῦτο ἐπεξηγῶν εἶτα σαφέστερον ὁ Ἀπόστολος, ἐπιφέρει, ὅτι φέρουσιν οἱ ἐθνικοὶ ἐν ταῖς ἑαυτῶν καρδίαις γραπτὸν τὸ ἔργον τοῦ νόμου, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ἡ ποιότης καὶ διάθεσις τῆς ἑαυτῶν καρδίας εἶναι φύσει τοιαύτη, ὥστε νὰ ὠθοῦνται οὗτοι εἰς ἀνάλογόν τινα παρὰ τοῦ νόμου τῆς Π. Α. ἀπαιτουμένην καὶ εἰς τοῦτον ἀνταποκρινομένην ἐνέργειαν. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον οἱ ἐθνικοὶ θεωροῦνται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ἐξ ἴσου ὑπεύθυνοι διὰ τὰς παραβάσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅσον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν μὴ τήρησιν τοῦ Νόμου τῆς Π. Α. «Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον», λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὑπονοῶν τοὺς ἐθνικούς, «ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται. Καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον», ὑφ' οὗς ὑπονοεῖ τοὺς Ἰουδαίους, «διὰ νόμου κριθῆσονται»². «Θλίψις καὶ στεναχωρία» λέγει πάλιν, «ἐν πάσῃ ψυχῇ ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος»³. Ἄλλ' ὅπως κολάζονται οἱ ἐθνικοὶ διὰ τὰς παραβάσεις, οὕτω πάλιν ἀμείβονται διὰ τὰς ἀγαθὰς τῶν πράξεις. «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. Οὐ γὰρ ἔστιν προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ»⁴.

Κατὰ ταῦτα δύνανται καὶ ὁ ἐθνικὸς ἄνθρωπος δυνάμει τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσης εἰς αὐτὸν φυσικῆς ταύτης ποιότητος καὶ διαθέσεως τῆς καρδίας νὰ γνωρίζῃ ποῖον εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐκπληροῖ αὐτό. Ὁ ἐσωτερικὸς οὗτος ἠθικὸς προικισμὸς τοῦ ἐθνικοῦ ἢ ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος, ὅστις ἐκλαμβάνεται ἐδῶ ὡς ἀναπλήρωσις τῆς εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν δοθείσης ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἀνυψοῖ μάλιστα κατὰ τὸν Παῦλον, ὑπὸ τινος περιστάσεως τὸν ἐθνικὸν ὑπεράνω τοῦ Ἰουδαίου, ἐν ταῖς περιστάσεσι δηλ. ἐκείναις, ἐν αἷς ὁ μὲν ἐθνικὸς ἀκολουθῶν τὴν ροπὴν ταύτην τῆς καρ-

1. Περὶ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου γίνεται λόγος ἔτι καὶ παρ' ἐθνικῶν συγγραφέων. Πρβλ. ἐπὶ π.δ. Σοφοκλ. Ἀντιγόνην 454 «ἄγραπτα κῆσφαλῆ νόμιμα». Θουκ. 2,37 «Νόμοι ἄγραφοι», καὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν διδασκαλίαν, ὅτι δίκαιον καὶ δικαιοσύνη εἶναι ἐκ φύσεως (J. Arnim, III, Fr. 308), ὅτι ὁ θεῖος νόμος ἀποτελεῖ τὸν ὑψιστον κανόνα, (αὐτ. III, 314 ἐξ.), ὅστις θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις εἰς ἐνότητα μίαν συγκαλεῖται (αὐτ. III, 333 ἐξ.), ὅτι ὁ νόμος εἶναι ὁ ὑψιστος ἐν τῇ φύσει ἐμφυτευθεὶς λόγος, ὅστις διατάσσεται τὸ ποιητέον καὶ ἀπαγορεύει τὸ φευκτέον (αὐτόθι. III, 333) κλ.

2. Ρωμ. 2.12.

3. Αὐτόθι 2,9.

4. Αὐτ. 2.10.

δίας του ἐκκληροῦ τὸ θεῖον θέλημα, ὃ δὲ Ἰουδαῖος τοῦναντίον δὲν ἐκκληροῦ τὸν νόμον ¹.

Ὅτι δὲ οἱ Ἀπόστολοι τοιαῦτα διδάσκοντες διατελοῦν ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, μαρτυρεῖται σαφῶς ἐκ τῶν δηλώσεων ἐκείνων, ἐν αἷς εἶτε, ὡς εἶδομεν, ἐξαιρεται ἡ πίστις ἐθνικῶν τινων, ὅπως τῆς Χαναναίας γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου τῆς Καπερναοῦμ ², εἶτε γίνεται λόγος περὶ διαπραξέως ἀγαθῶν ἔργων καὶ παρὰ πονηρῶν ἔτι καὶ ἐθνικῶν ἀνθρώπων. Οἱ πονηροί, τ. ἔ. οἱ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν καθόσον διατελοῦντες ἄνθρωποι, γνωρίζουσι νὰ δίδουσι δόματα ἀγαθὰ εἰς τοὺς φιλιτάτους αὐτῶν ³, οἱ δὲ ἐθνικοὶ ἀνταγαπῶσι τοὺς ἀγαπῶντας αὐτούς ⁴. Εἰ καὶ ἡ ὑπὸ ἐθνικῶν ἀσκουμένη αὕτη ἀγάπη δὲν φθάνει τὸ οὐράνιον ὕψος τῆς χριστιανικῆς, ἣτις ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν μισούντων ἔτι ἡμᾶς καὶ ἣτις ἀσκεῖται ὡς ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ἐξ ὑπολογισμῶν, οὐδαμῶς ὅμως ἐπεταὶ ἐκ τούτου ὅτι καὶ παύει αὕτη νὰ ἔχη ἀξίαν τινά. Ἡ ἀτελής αὕτη τῶν ἐθνικῶν ἀγάπη ἐξακολουθεῖ πάντοτε καὶ ὡς τοιαύτη νὰ ἀποτελῇ σπουδαίαν ἀρετὴν καὶ μάλιστα οὐχὶ κατωτέραν τῆς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου, ὅστις ἐδίδασκεν, «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μιμήσεις τὸν ἐγθρόν σου ⁵, καὶ «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος» ⁶. Ἄλλ' ἔτι πλέον ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐξῆς προτροπὴ τοῦ κυρίου: «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ Νόμος καὶ οἱ προφῆται» ⁷. Ὅρίζων ὁ Κύριος ἐνταῦθα ὡς κανόνα καὶ μέτρον τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους συμπεριφορᾶς τὴν θέλησιν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, ἦτοι τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐν ἡμῖν ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου, καὶ ὁμιλῶν γενικῶς περὶ ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, ἦτοι περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου, προϋποθέτει προφανῶς τὴν ἐν τισὶ περιπτώσεσιν ὁμαλὴν λειτουργίαν τοῦ

1. Ρωμ. 2,26 ἀξ. «Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, οὐχ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθῆσεται; Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, τὸν νόμον τελοῦσα σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου». 2. Ὅρα ἀνωτέρω ἐν σελ. 685.

3. Ματθ. 7,9. «Ἡ τίς ἐστὶν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ δίδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον...». Ὁ Κύριος ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ τῆς μορφῆς ἐκείνης τῆς ἀγάπης, ἣτις, ἀναφερομένη εἰς τὰ φίλιτατα ἡμῶν, ἀναδύεται αὐθορμήτως καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ὀρμέφυτον τῆς στοργῆς. Ἡ σπουδαιότης τοῦ χωρίου τούτου, ἐν τῷ ὅποιῳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου, κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι δύναται καὶ ὁ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν ἄνθρωπος, ὁ πονηρὸς, νὰ δίδῃ δόματα ἀγαθὰ εἰς τοὺς φιλιτάτους αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν λοιπὸν ταύτην ἡ ἁμαρτία δὲν κατέστρεψε παντελῶς ἐν τῷ φυσικῷ ἀνθρώπῳ πᾶσαν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἱκανότητα, οὕτως ὥστε νὰ μὴ δύναται οὗτος νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, νὰ πράττῃ δὲ τὸ ἀγαθόν. ἀποφεύγη δὲ τὸ κακόν.

4. Ματθ. 5,47. 5. Ματθ. 5,43. 6. Ματθ. 5,30. 7. Αὐτ. 7,12.

ἐν ἡμῖν νόμου, ἄρα τὴν μὴ παντελῆ καταστροφὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας· ἄλλως θὰ ἦτο ὅλως περιττὴ ἢ πρὸς αὐτὸν ἔκκλησις αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη του, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ περιστατικοῦ ἐκείνου τῆς ἐπὶ αὐτοφόρῳ μοιχείᾳ κατηγορηθείσης γυναικός, ἣν οἱ Ἰουδαῖοι ἤθελον νὰ λιθοβολήσωσι καὶ ἦν ὁ Ἰησοῦς ἔσωσεν ποιήσας ἔκκλησιν εἰς τὴν καθαρὰν αὐτῶν συνείδησιν, εἰπὼν, «ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος ἐπ' αὐτὴν βαλέτω τὸν λίθον»¹.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὰ ἐρώτημα τίς εἶναι ἡ γνώμη τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ περὶ τῶν ἑξωχριστιανικῶν θρησκειῶν, ἂν δηλ. ἀναγνωρίζῃ ἐν αὐταῖς σπέρματά τινα ἀληθείας, ἔχομεν ἤδη σαφῆ τὴν ἀπάντησιν τῆς Κ. Δ., καθ' ἣν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἀναγνωρίζει σπέρματα ἀληθείας καὶ παρὰ τῷ ἑξωχριστιανικῷ κόσμῳ, ἐπανάγει δὲ ταῦτα τοῦτο μὲν εἰς τὴν φυσικὴν ἀποκάλυψιν, τοῦτο δὲ εἰς καθολικωτέραν τινὰ ἀποκάλυψιν τοῦ ἀσάρχου λόγου, εἰς τὴν φωτιστικὴν ἐπενέργειαν τοῦ ὁποίου ὀφείλεται πᾶν ὄ.τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἢ προχριστιανικὴ ἀνθρωπότης. Ὅτι δὲ διὰ τῶν σπερμάτων τούτων τῆς ἀληθείας προπαρεσκευάζετο καὶ ὁ ἐθνικὸς κόσμος πρὸς ἀποδοχὴν τῆς ἀπ' αἰῶνων προετοιμαζομένης σωτηρίας, αὐτονόητον, ἐφ' ὅσον αὕτη ἦτο προωρισμένη δι' ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα· ὅτι δὲ ὄντως ἔχει παρεσκευασθῆ οὗτος ἀρκούντως, μαρτυρεῖ τρανῶς ἡ ἐγκάρδιος προθυμία, μεθ' ἧς οὗτος ἀπεδέχθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἄρα εὐρίσκονται ἐν ἀπολύτῳ καὶ ἐν πληρεστάτῃ ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Κ. Δ, τοιαῦτά τινα διδάξαντες καὶ συναδὰ τῇ πίστει ταύτῃ ἐπιχειρήσαντες τὴν ἁρμονικὴν σύνδεσιν τῆς ἔξωθεν καὶ θύραθεν σοφίας, τῆς πίστεως καὶ γνώσεως, εἰς ἀρχιτεκτονικὴν ἐνότητα μίαν, ἐν ἣ ἐκάστη τῶν δύο ὑψίστων τούτων ἀξιῶν τῆς ζωῆς ἐνισχύεται καὶ ἐκλαμπρύνεται παρὰ τῆς ἐτέρας, ἀμφοτέραι δὲ συνεργάζονται εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ, τῆς πραγματοποιήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Νοθεῖαν οὐ μόνον τοῦ χριστιανικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔτι πνεύματος, ἀποτελεῖ οὐχὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἑναρμονίου συνεργασίας αὐτῶν, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῆς διασπάσεως αὐτῶν καὶ τῆς εἰσαγωγῆς μεταξὺ αὐτῶν τῆς ἐχθρότητος καὶ ἐμπολέμου καταστάσεως, ἐξ ἧς πλείστα ὅσα κακὰ ἐξεπήγασαν εἰς βάρος τῆς τε πίστεως καὶ τῆς γνώσεως ἐν τῷ παρελθόντι. Τὸ ἔργον διὰ ταῦτα τῶν πατέρων καθόλου τῆς Ἐκκλησίας οὐδέποτε θέλει παύσει προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν τῆς ἀξίας τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπιστήμης, θεολογικῆς καὶ κοσμικῆς, ἣτις θὰ φέρῃ πάντοτε ἀναγεγραμμένον ὡς σύνθημά της τὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας: πίστις μετὰ γνώσεως. Οὔτε πίστις δηλ. ἄνευ γνώσεως, οὔτε γνώσις ἄνευ πίστεως, ἀλλὰ πίστις ἀναγομένη εἰς γνῶσιν καὶ γνώσις ἀφορμωμένη ἐκ τῆς πίστεως. Ἴδου τὸ βαθύτερον πνεῦμα τῶν πατέρων καθόλου, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους γεγαιρομένων τριῶν μεγίστων Ἰεραρχῶν καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων.

1, Ἰωάν. 8.3 ἐξ.